

Шовкопляс Г.Є.

Місто як предмет і простір дискусії (на матеріалі п'єси Іларіона Чолгана «Провулок Св. Духа»).

Журналіст: Село, вічне і невмируще українське село.

Пан Семен : Неправда. І я, і ти – діти міста.

Іларіон Чолган Провулок Св. Духа.

Цю не реалістичну п'єсу написав майже невідомий в Україні діаспорний драматург Іларіон Чолган. Він був лікарем за фахом. Тому, коли він у 2004 році помер у Нью - Йорку, то у некролозі написали : «Наш недосконалий світ навіки полишив Іларіон Чолган. Письменник і лікар. Полишив він цей світ не в Україні. В Нью -Йорку, на Брайтон - Біч»[6].

Доктор Чолган взагалі-то писав комедії. Багато його комедій знали сцену і були популярними : «Останнє втілення Лиса Микити», «Замотеличене теля», «Хожденіє Мамає по другому світу». Свої «Дванадцять без однієї п'єси» (така назва збірки, виданої в США у 1990 році), написані під псевдонімом І.Алексевич , Чолган розділяв, наслідуючи французького драматурга Жана Ануя, на «рожеві» (веселі) і «чорні»(серйозні). Більше було веселих.

«Провулок Св.Духа»(1946р.) стоїть у драматургічному спадку Чолгана «осібно», тобто окремо. Лариса Брюховецька, беручи у лютому 2003 року інтерв'ю в Іларіона Чолгана, так і сказала: «У вас є дуже цікава і дуже зворушлива річ «Провулок Св. Духа». Вона якось осібно стоїть».[5]. І Чолган розповів про історію написання і прем'єри «Провулка»: «Її (п'єсу) я написав під впливом французького фільму «Велика ілюзія» з Жаном Габеном. У «Провулку Св.Духа» є тло пов'язане з долею поета, використані поезії Богдана Ігоря Антонича. Це не була реалістична п'єса , одна дія завершувалася і зникала, немов у тумані,після чого починалася наступна. У п'єсі йшлося про силу народу. Восени 1948 року Володимир Блавацький перебував кілька днів у таборній лікарні в Міттенсвальді (на той час наш Театр – студія перебазувався

вже туди). Олег Лисняк, журналіст і театрал, приніс йому текст п'єси. Блавацький забрав її з собою, і 8 січня 1949 року в Ансамблі українських акторів у Регенсбурзі відбулася прем'єра»[5].

У п'єсі Чолгана дуже важливою є семантика назви: «Провулок Святого Духа» вказує на простір невеликого розміру, але Місто і місце сходяться саме тут. Місце дії досить традиційне для світової літератури. Що може бути більше традиційним в європейській літературі за кав'ярню, шинок, таверну як місце дії? Різний люд збирається тут і приносить відгомін подій, що відбувалися у світі широкому. Простір «Провулку», а точніше кав'ярні - шинку не закритий у своїй непорушності, бо рухається і має відсутність ознак меж – кордонів. Відвідувачі кав'ярні змінюються. Лише пан Семен, господар кав'ярні («сновидної корчми») є постійним охоронцем та оберігачем її.

Місто має свою назву – Львів, Львув, Лемберг. І кожен з варіантів назви одного і того ж Міста різними мовами стає знаком історичної доби і політичної ситуації: «- Ховай граби од нашого Львова! – Алеж Львів давнє княже місто. Заложене ж князем Данилом! - Ругіг! Лемберг є ще Лемберг!»[2,с.279].

Місто в п'єсі виникає як синтез звуків і слів, чий конгломерат народжує безліч смислів і символів. Під звуки меланхолійного вальсу «елегантно і мелянхолійно» вмирає стара Дунайська імперія: «З-за сцени музика: вальс Штрауса «Над синім Дунаєм». ТРИ ДАМОЧКИ, оточивши ГРАБЮ СІНЬСЬКОГО, маркують танець. ГЕРР МАНН і РАДНИК ОВИЧ на першому пляні. ГЕРР МАНН (тиче чарку радникові і підносить свою вгору): - Просіт, майне геррн! Так вмирає монархія. Серед музики і танку, без крові і революцій. Елегантно і мелянхолійно, з одним словом: шарман!»[2, с.278].

Вальс Штрауса – своєрідний маркер імперії старого Франца – Йозефа: «мамуня Австрія» народжувалася, жила і вмирала під музику Штрауса.

Йозеф Рот, якого вславляють спадкоємцем Франца Кафки, напише свій реквієм по імперії Габсбургів і нарече його назвою твору того ж Штрауса – «Марш Радецького»: «Австрії немає, імперія померла, осталися тільки «вайн унд вайб» - вино і жінки» [2, с.279]. Різким дисонансом бравурному вальсу Штрауса зазвучить радянська пісенька, яку співає повійка у червоній сукевці: «Ріже музика, і ПОВІЯ співає розгнуданим голосом. Повія (в червоній сукевці), співає:

Тучі над городом сталі,

В воздухе пахнет грозой » [2, с. 308].

А між вальсами і піснями чується шепіт Поета і його музи – Дзвінкової Дами.
Голос людини, яка неголосно читає вірші :

«Де заламавши руки сині,
рятунку кличе ніч намарне,
колишуться п'яниці й тіні
біля кульгавої ліхтарні» [2,с.275].

Поет, молодий і закоханий у Місто, яке він не покине і після смерті, має своє ім'я, свою біографію, що гідна митця : « Перед війною, в похмурих тридцятих, у західній частині України, яка до 1939-го року перебувала в складі Польщі, поет, згодом охрещений критикою «українським Рембо», 27 – літній Богдан – Ігор Антонич, закінчив свою п'яту і останню книжку, що побачила світ вже по його смерті» [7, с.34]. Смерть Антонича, раптова і безглузда, смерть поета, який полишив цей світ молодим. « На порозі між молодістю і зрілістю», - напише Оксана Забужко [7, с.35]). Причина смерті - післяопераційне запалення легенів. Смерть поета «за два роки перед тим, як його рідне місто взято більшовиками, щоб ще за два роки бути взятим нацистами і звідтоді на повне десятиліття обернутися на арену найкривавіших воєнних дій між трьома арміями водночас (окрім двох згаданих була ще підпільна Українська Повстанська, що воювала з обома на два фронти, й не складала зброї аж до 1951-го року..» [7, с.35]. Поет полишив цей світ, але його туманна й місячна поезія залишилася, щоб бентежити голови юних антоничанців - напівзаборонених в СРСР гуртків молоді, яка була закохана в ту «місячну поезію» Антонича.

Вірші трьох останніх збірок Антонича Чолган робить тлом своєї п'єси : « крізь примарний, «місячний» міський пейзаж пізніх поезій раз у раз проходить, як у нічних дзеркалах, образ хлопця, що знай втоплює голову в руки, пойнятий розпачливим усвідомленням – ані «суті світу він не схопить», ані «вирве віршем корінь зла»..» [7, с.35]. П'єса Чолгана стала можливою тільки тому, що спочатку була поезія Антонича. Драматург підкреслить цей факт назвою своєї драми - в Антонича є вірш «Балада про вулку», який ввійшов у посмертну збірку поета «Ротації» (1938 р.).

Серед гомону, музики і пострілів у кав'ярні пана Семена збираються ті, що складають для Міста сакральне коло, як і колись громада

кожного Міста складається з професійних гільдій. Вони не мають імен, бо їм імена не потрібні: Журналіст, Священик, Доктор, Професор.

Їх дискусія про Місто, про Україну, про Європу. Тема їх дискусії стара, як світ, але й досі актуальна. Цікавою ця дискусія є ще й тому, що вона має своїм підґрунтям реальні політичні й філософські дискусії, які точилися в 30-40 роки у львівській пресі. Чолган відтворює атмосферу політичного і культурного життя міста тих часів. Дискусія починається з відомого твердження про Україну як «вічне і невмируще українське село»[2,с.319].

«Вічне і невмируще українське село» - образ похідний від романтичного міфу України, який у динаміці розвитку спирається на цілком реальні процеси збирання, дослідження і навіть підробки фольклору ранніми романтиками. Результатом захоплення українських романтиків фольклором стає створення колективного міфу України з хронотопом «садка вишневого коло хати». Поезія Шевченка «увібрала і перетопила»[10,с.204], за справедливим твердженням Юрія Шереха, весь український фольклор. Такий романтичний національний міф переважна більшість центральноєвропейських народів пережила в дев'ятнадцятому столітті. В Україні він затримався майже на століття довше. Романтичний міф надає пояснення чинного світогляду і формує світоглядні фактори. Україна в межах цього сталого міфу постає образом «втраченого раю», який описується названим хронотопом «садка вишневого коло хати». За визначенням Оксани Забужко, та міфічна Україна – «країна дитинства і, водночас, потойбічного, «позасвітнього блаженства», країна, де душа «у себе вдома», «у вічній теперішності»»[6]. Рай, який втрачено, завжди перебуває у минулому часі – це поза сумнівом, це аксіома. Час минулий міфічній Україні поєднано з рустикальним простором й емоційно забарвлено ностальгічним замилюванням.

При зниженні на рівень життєво - побутовий романтичний міф України отримує іменування «село». Віднині під впливом романтичного міфу українське село стає «вічним і невмирущим», тобто предметом ідеалізації. Міф не потребує пояснень і доказів. Бінарна опозиція село/ місто сформована. Дискрипту села з рустикальним топосом («садок вишневий коло хати») у п'єсі Чолгана протиставлено дискрипт міста з топосом урбаністичним («дитина львівського бруку», «дивну силу має каміння того міста»[2, с.318]). М'яке і вологе(земля і рослини) протиставлено жорсткому і твердому (бруківка, каміння), позбавлене форми - формоутворюючому.

Урбаністична версія України й досі сприймається вороже: «Мовно й соціально місто завжди було ворожим українцю»[5, с.210] ; «Корінні українці ще на

поч. XX століття сприймали процес урбанізації як порушення гармонії існування селянина в природі» [5, с.80]. Чолганівська п'єса не продовжує ланцюг бінарної опозиції в традиції романтизму : земля / камінь- живе/ мертва - життя/ смерть.

У фіналі п'єси бруківка Міста запліднена кров'ю : «Дивну силу має каміння того міста : кров падає на нього і сходить червоними маками» [2, с318]. Постає давній архетипний образ каменя , що запліднений живим і народжує: «Листопадовий вечір. Провулками ідуть дві силуети. Молодий хлопчина. Славко, син Рудої Мілі і Магіка. Дитина тієї ночі, ночі атентату. Дитина львівського бруку. З ним червоноармієць з Полтави чи Одеси. Бачиш, вони зупиняються перед руїнами.»[2, с.318].

Таке довге пояснення необхідне для дискусії , що триває у «сновидній корчмі» між пострілами і криками з вулиці («коли апокаліптичні їзди причвалають, отче»[2,с.304]) : «Журналіст: «Всі ми - клаптик Європи: і ваш волонтаризм, і християнський ренесанс, і мій минулий лібералізм, і Поет із своїми ліричними яблунами. Всі ми частина Європи і зміст цього міста, цієї країни»[2, с.305].

У репліці Журналіста постають три виміри: Європа, країна , місто. Точно за твердженням Оксани Пахльовської : «Але в самих початках європейської цивілізації основним культурним змістом – і мірилом – **Європи** було **місто** , грецький поліс, «мала батьківщина», habitat, місце народження..... Від Давньої Греції і далі – через міста – комуни ренесансної Італії – поставала сьогодення Європа як багатовимірна рухома галактика «малих батьківщин».[4].

Таким чином, м'який , нерухомий і закритий рустикальний простір романтичного міфу України, який визначено на початку розмови – дискусії , змінено на відкритий і динамічний простір урбаністичної версії України: «..треба конче змінить у тексті село на місто»[2, с 307]. Простір ідилії змінено на простір політики, бо політика народжується і побутує в полісі, тобто в місті.

П'єса ,в якій , за словами автора , «йшлося про силу народу», про боротьбу за створення держави – України, переводить дію з площини міфу на площину політичну, яку створюють люди. Площина ж міфу містить застигли стереотипи. Знову ,звертаючись до статті Оксани Пахльовської, читаємо : «А основним культурним змістом - і мірилом Міста - була Людина...»[4]. Поява в останній сцені поруч зі Славком, «дитиною львівського бруку», « червоноармійця з Полтави чи Одеси» органічно розкриває простір Міста, поширюючи справу визволення на цілу Україну , з простору міста на простір країни. Топос міста

розширюється до топосу країни. Наступною складовою має бути Європа «як багатовимірною рухома галактика «малих батьківщин»[4].

П'єса Чолгана має всі ознаки діаспорної літератури доби МУРУ не тільки тому, що написана за часів існування Мистецького Українського Руху (1945 – 1948 рр.) – організації письменників, які потрапили в табори для переміщених осіб (DP) у повоєнній Німеччині. Типовим для МУРівської літератури були проголошені у програмному виступі Юрія Шереха на Першому з'їзді МУРУ принципи народності, національності – «українськості» художніх творів. П'єса Чолгана в повному обсязі відповідає цим настановам: як сказано в інтерв'ю – «У п'єсі йшлося про силу народу» [3].

Святий Дух є безумовно справою визволення України, якому присвячують життя всі герої твору. Трохи дивним здається поєднання у п'єсі імперативних закликів до боротьби – служіння - справи народу з естетичним замилюванням поезією Антонича. Але така амбівалентність була притаманна тогочасному діаспорному мистецтву, зокрема Театру – Студії Йосипа Гірняка та Олімпії Добровольської, до якого були близькими Іларіон Чолган і його брат Мирон Чолган. Щодо декларативності й менторства МУРівських настанов, то Соломія Павличко у праці «МУР як епоха і як дискурс» зауважила: «Загалом імперативність визначала дискурс МУРУ: з одного боку, ми мусимо, маємо, повинні. З іншого – мистецтво не мусить, не має, не повинно.»[9, с.203].

Впливом Театру – Студії Гірняка та Добровольської, учнів і послідовників Леся Курбаса, можна пояснити і тему «Україна – Європа», що наголошена в п'єсі Чолгана. Театр Гірняка прагнув виховувати нового, європейського глядача, оголосивши війну непрофесійним, етнографічним, народницьким драмгурткам з їх «побутовим», «селянським» репертуаром. Якщо «органісти», прибічники національно – органічного стилю, до яких Шерех відносив Василя Барку та Годосю Осьмачку, спиралися виключно на Шевченка і фольклор, то «європеїсти» - Косач, Домонтович, Костецький - намагалися знайти опору в традиціях поза межами національного і були безсумнівними антагоністами перших.

Чолган належав до «європеїстів», про що свідчить його «Провулок Св. Духа», де заперечується Україна як ізольований патріархальний світ, а разом з ним стара народницька естетична парадигма з застиглим дискурсом села як першоджерела українськості. Урбаністична версія України з топосом міської бруківки львівських вулиць – провулків органічно вмонтована в географічну карту та історію Європи. Саме така Україна вважається драматургом Чолганом більш сучасною і динамічною, гідною власної держави, бо « село –

атрибут колонії, а місто – атрибут держави»[8, с.221], як свідчить сучасна(модерна - як зазвичай визначають діаспорні українці) версія українського міфу.

Література.

1. **Мних Р.** Дрогобичанин Бруно Шульц.// **Р.Мних** - Седльце - Дрогобич: видавництво «Коло», 2006 . – с.379. 2. **Чолган І.** Провулок Св.Духа.//Близнята ще зустрінуться. Антологія драматургії української діаспори. – Київ – Львів: видавництво «Час», 1997. – 640 с.3. **Павличко С.** Теорія літератури.// **С.Павличко** – К. : Основи, 2002. – 679 с.4. **Пахльовська О.** Територія без Батьківщини або Ітака, якої не було.// Тиждень український, №33-34 (146-147); 13-26 серпня 2010 р. 5. **Брюховецька Л.** Мамай невмирущий, бо Мамай – це кожен з нас.// КіноТеатр, №3, 2003, лютий. 6. [http:// www.tsybulko.com.ua/](http://www.tsybulko.com.ua/).7. **Забужко О.** Шевченків міф. Спроба філософського аналізу.// **О.Забужко** – К.: Абрис, 1999. – с.271. 8. **Забужко О.** Хроніки від Фортенбраса. Вибрана есеїстика 90- х.// **О.Забужко** – К. : видавництво «Факт»,1999.- 337с. 9. **Павличко С.** МУР як епоха і як дискурс.//Проза про життя інших. Юрій Косач: тексти, інтерпретації, коментарі. – Київ : видавництво «Факт», 2003.- 349с.10. **Шерех Ю.** Не для дітей.// Проза про життя інших. Юрій Косач: тексти, інтерпретації, коментарі. – Київ : видавництво «Факт», 2003.- 349с.

Шовкопляс Г.Є. Місто як предмет і простір дискусії (на матеріалі п'єси Іларіона Чолгана «Провулок Св. Духа»).

У статті розглянуто художній простір міста та місто як предмет філософських і політичних дискусій у п'єсі українського діаспорного драматурга Іларіона Чолгана «Провулок Св. Духа» (1946 р.).

Ключові слова: художній простір, романтичний міф України, рустикальний простір ідилії, урбаністична версія України, діаспорна література доби МУРУ, «європеїсти».

Шовкопляс Г.Е. Город как предмет и пространство дискуссии (на материале пьесы Иллариона Чолгана «Переулок Св. Духа»).

В статье рассмотрено художественное пространство города и город как предмет философских и политических дискуссий в пьесе украинского диаспорного драматурга Иллариона Чолгана «Переулок Св.Духа»(1946 г.).

Ключевые слова: художественное пространство, романтический миф Украины, рустикальное пространство идиллии, урбанистическая версия Украины, диаспорная литература эпохи МУРа, «европеисты».

Shovkoplijs G.E. The urban space as place and subject of discussion (on the material of play by Illarion Cholgan « Lane of The St. Spirit »(year 1946)).

In article the urban space as art space and subject of philosophical and political discussions in play «Lane of The St. Spirit » by Ukrainian Diaspora's dramatist Illarion Cholgan is considered.

Keywords: art space, Romantic Myth of Ukraine, rustic space of idyll, urban version of Ukraine, Ukrainian Diaspora's literature since MUR's epoch , «europeans».